

به نام خدا

برنامه ریزی درسی و چالش های آن

مولفان :

آسیه نرماشیری

مسلم مرادی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۳)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: نرماشیری، آسیه، ۱۳۷۱
عنوان و نام پدیدآور: برنامه ریزی درسی و چالش های آن/ مولفان آسیه نرماشیری،
مسلم مرادی.
مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۱۰۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۹۷۱-۷-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: برنامه ریزی درسی - چالش ها
شناسه افزوده: مرادی، مسلم، ۱۳۶۳
رده بندی کنگره: Q۳۸۲
رده بندی دیویی: ۰۱۰/۳
شماره کتابشناسی ملی: ۹۷۲۷۸۰۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: برنامه ریزی درسی و چالش های آن
مولفان: آسیه نرماشیری - مسلم مرادی
ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۳
چاپ: زیرجد
قیمت: ۱۰۸۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۹۷۱-۷-۷
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست

- فصل اول: مبانی و مفاهیم برنامه‌ریزی درسی ۱۳
- تعریف و اهمیت برنامه‌ریزی درسی ۱۳
- ابعاد مختلف برنامه‌ریزی درسی ۱۳
- اهمیت برنامه‌ریزی درسی ۱۳
- سیر تحول برنامه‌ریزی درسی در نظام‌های آموزشی ۱۴
- دوران سنتی برنامه‌ریزی درسی ۱۵
- دوران برنامه‌ریزی متمرکز و استاندارد شده ۱۵
- دوران برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر رویکردهای علمی ۱۵
- دوران برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر فناوری و نیازهای جهانی ۱۶
- اصول اساسی برنامه‌ریزی درسی ۱۶
- اصل هدف‌مندی و ارتباط با نیازهای جامعه ۱۶
- اصل جامعیت و توجه به ابعاد مختلف یادگیری ۱۷
- اصل انعطاف‌پذیری و قابلیت تطبیق با شرایط مختلف ۱۷
- اصل تعامل و مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی درسی ۱۷
- اصل پیوستگی و استمرار در فرایند یادگیری ۱۷
- اصل تناسب با ویژگی‌های روان‌شناختی و فرهنگی یادگیرندگان ۱۸
- اصل نوآوری و استفاده از روش‌های نوین آموزشی ۱۸
- اصل ارزیابی و اصلاح مستمر برنامه‌های درسی ۱۸
- نقش برنامه‌ریزی درسی در بهبود یادگیری ۱۹
- انواع برنامه‌ریزی درسی (رسمی، پنهان، اجرایی) ۲۱

جایگاه معلم در فرایند برنامه‌ریزی درسی ۲۴

فصل دوم: مدل‌ها و رویکردهای برنامه‌ریزی درسی ۲۷

مدل‌های کلاسیک برنامه‌ریزی درسی ۲۷

رویکردهای سنتی و نوین در برنامه‌ریزی درسی ۳۰

برنامه‌ریزی درسی بر اساس نظریه‌های یادگیری ۳۳

ویژگی‌های برنامه‌ریزی درسی رفتارگرایانه ۳۳

نقد و محدودیت‌های رویکرد رفتارگرایانه ۳۴

ویژگی‌های برنامه‌ریزی درسی شناخت‌گرایانه ۳۴

نقد و محدودیت‌های رویکرد شناخت‌گرایانه ۳۴

ویژگی‌های برنامه‌ریزی درسی سازنده‌گرایانه ۳۵

نقد و محدودیت‌های رویکرد سازنده‌گرایانه ۳۵

برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی‌ها ۳۶

ویژگی‌های برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی‌ها ۳۶

مراحل طراحی برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی‌ها ۳۷

مزایای برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی‌ها ۳۷

چالش‌ها و محدودیت‌های برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی‌ها ۳۸

تفاوت‌های برنامه‌ریزی درسی متمرکز و غیرمتمرکز ۳۹

برنامه‌ریزی درسی متمرکز ۳۹

برنامه‌ریزی درسی غیرمتمرکز ۳۹

مقایسه برنامه‌ریزی متمرکز و غیرمتمرکز ۴۰

تأثیر فناوری بر برنامه‌ریزی درسی ۴۱

۴۱	بهبود دسترسی به منابع آموزشی
۴۱	شخصی‌سازی یادگیری
۴۲	گسترش شیوه‌های تدریس نوین
۴۲	ارتقای همکاری و ارتباطات
۴۲	ارزیابی و پیگیری پیشرفت دانش‌آموزان
۴۳	چالش‌ها و محدودیت‌ها
۴۵	فصل سوم: چالش‌های برنامه‌ریزی درسی در نظام‌های آموزشی
۴۵	موانع ساختاری و اداری در تدوین برنامه‌های درسی
۴۵	سخت‌گیری‌های بوروکراتیک
۴۵	کمبود منابع و امکانات
۴۶	مقاومت در برابر تغییرات
۴۶	عدم هماهنگی بین نهادهای مختلف
۴۶	فقدان پشتوانه‌های تحقیقاتی و علمی
۴۶	چالش‌های مدیریتی و رهبری
۴۷	عدم تناسب محتوای درسی با نیازهای جامعه
۴۷	تغییرات سریع در دنیای شغلی و فناوری
۴۸	عدم پاسخگویی به نیازهای اجتماعی و فرهنگی
۴۸	کمبود مشارکت در طراحی برنامه‌های درسی
۴۸	فقدان انعطاف‌پذیری در برنامه‌های درسی
۴۸	نقش آموزش مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی
۴۹	چالش‌های تأمین منابع انسانی و مالی در برنامه‌ریزی درسی

- ۴۹ ..... کمبود نیروی انسانی متخصص
- ۴۹ ..... پایین بودن سطح آموزش معلمان
- ۵۰ ..... کمبود منابع مالی و بودجه ناکافی
- ۵۰ ..... عدم تخصیص منابع به‌طور عادلانه
- ۵۰ ..... کمبود منابع آموزشی و فناوری
- ۵۱ ..... تأثیر سیاست‌های دولتی و تغییرات مدیریتی
- ۵۱ ..... تأثیر سیاست‌های کلان بر برنامه‌ریزی درسی
- ۵۱ ..... اولویت‌های آموزشی دولت‌ها
- ۵۲ ..... تأثیر تغییرات سیاسی بر سیاست‌های آموزشی
- ۵۲ ..... مشارکت جامعه و گروه‌های ذی‌نفع
- ۵۲ ..... نقش بودجه‌های دولتی
- ۵۲ ..... تأثیر جهانی‌شدن و تحولات جهانی
- ۵۳ ..... تأثیر سیاست‌های کلان بر تساوی آموزشی
- ۵۳ ..... چالش‌های اجرایی‌سازی برنامه‌های درسی
- ۵۴ ..... عدم تطابق محتوای درسی با نیازهای جامعه
- ۵۴ ..... محدودیت‌های منابع مالی و انسانی
- ۵۴ ..... مقاومت معلمان و کادر آموزشی
- ۵۵ ..... کمبود امکانات آموزشی
- ۵۵ ..... نقص در هماهنگی و همکاری میان نهادهای آموزشی
- ۵۵ ..... چالش‌های فرهنگی و اجتماعی
- ۵۵ ..... نقص در ارزیابی و نظارت

مشکلات ارزیابی و پایش برنامه‌های درسی ۵۶

عدم تعریف معیارهای دقیق ارزیابی ۵۶

کمبود ابزارهای ارزیابی مناسب ۵۶

عدم بازخورد مؤثر و به‌موقع ۵۷

نقص در ارزیابی مستمر ۵۷

مقاومت در برابر تغییرات ارزیابی ۵۷

کمبود منابع برای پایش مستمر ۵۸

عدم هم‌راستایی با اهداف آموزشی ۵۸

فصل چهارم: نقش برنامه‌ریزی درسی در رشد مهارت‌های دانش‌آموزان ۵۹

تأثیر برنامه‌ریزی درسی بر تفکر انتقادی ۵۹

شکل‌دهی به محتوا و ساختار برنامه‌ریزی درسی ۵۹

ایجاد فضای مشارکت و گفتگو ۵۹

تعامل بین تئوری و عمل ۶۰

تقویت مهارت‌های حل مسئله و تصمیم‌گیری ۶۰

پرورش خودآگاهی و تفکر متا ۶۰

نقش برنامه‌ریزی در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان ۶۱

ایجاد فرصت‌های یادگیری مبتنی بر نوآوری ۶۱

افزایش انگیزه و علاقه به یادگیری ۶۱

ترویج یادگیری فعال و تجربی ۶۱

گسترش فضای باز و متنوع برای ابراز خلاقیت ۶۲

ایجاد محیط یادگیری همکاری‌محور ۶۲

- ۶۳ ..... برنامه‌ریزی درسی و توسعه مهارت‌های اجتماعی
- ۶۳ ..... ایجاد فرصت‌های یادگیری گروهی
- ۶۳ ..... توسعه توانایی حل تعارض
- ۶۳ ..... ایجاد فضای یادگیری امن و حمایتگر
- ۶۴ ..... آموزش مهارت‌های ارتباطی مؤثر
- ۶۴ ..... تشویق به تفکر انتقادی در تعاملات اجتماعی
- ۶۵ ..... اهمیت یادگیری مهارت‌های زندگی در برنامه درسی
- ۶۵ ..... توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی
- ۶۵ ..... تقویت مهارت‌های تصمیم‌گیری
- ۶۵ ..... توسعه مهارت‌های حل مسئله و تفکر انتقادی
- ۶۶ ..... مدیریت استرس و بهداشت روانی
- ۶۶ ..... پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی
- ۶۶ ..... آمادگی برای زندگی مستقل
- ۶۷ ..... تلفیق مهارت‌های دیجیتال در برنامه‌ریزی درسی
- ۶۷ ..... ایجاد زمینه برای یادگیری تعاملی و مشارکتی
- ۶۷ ..... تقویت مهارت‌های حل مسئله و تفکر انتقادی
- ۶۸ ..... ارتقای آموزش شخصی‌سازی شده
- ۶۸ ..... تقویت مهارت‌های فناوری و آمادگی شغلی
- ۶۸ ..... افزایش دسترسی به منابع آموزشی و اطلاعات
- ۶۸ ..... مدیریت زمان و خودآموزی
- ۶۹ ..... تأثیر برنامه‌ریزی درسی بر استقلال یادگیری

۶۹ ..... ساختاردهی مناسب برنامه‌ریزی درسی

۶۹ ..... تسهیل دسترسی به منابع آموزشی

۷۰ ..... پشتیبانی از یادگیری خودتنظیمی

۷۰ ..... ایجاد فرصت‌های تعامل و همکاری

۷۰ ..... توانمندسازی دانش‌آموزان در مدیریت یادگیری

۷۱ ..... فصل پنجم: فناوری و نوآوری در برنامه‌ریزی درسی

۷۱ ..... شخصی‌سازی برنامه‌های درسی

۷۱ ..... تحلیل داده‌ها برای بهبود تصمیم‌گیری

۷۲ ..... تسهیل مدیریت زمان و منابع

۷۲ ..... پشتیبانی از یادگیری خودتنظیمی

۷۲ ..... ایجاد برنامه‌های درسی انعطاف‌پذیر

۷۲ ..... ایجاد شبیه‌سازی‌ها و محیط‌های آموزشی هوشمند

۷۳ ..... برنامه‌ریزی درسی در عصر یادگیری الکترونیکی

۷۳ ..... شخصی‌سازی و تعامل بیشتر

۷۴ ..... انعطاف‌پذیری در زمان و مکان

۷۴ ..... دسترسی به منابع متنوع

۷۴ ..... مدیریت و ارزیابی هوشمند

۷۵ ..... چالش‌ها و محدودیت‌ها

۷۵ ..... استفاده از داده‌کاوی در بهینه‌سازی برنامه‌های درسی

۷۵ ..... شخصی‌سازی فرایند یادگیری

۷۶ ..... تحلیل داده‌های عملکردی

شبيه‌سازى و پيش‌بينى نتايج ۷۶

بهينه‌سازى منابع آموزشى ۷۶

شناسايى مشكلات سيستم آموزشى ۷۷

چالش‌ها و محدوديتها ۷۷

تأثير شبكه‌هاى اجتماعى بر فرآيند يادگيرى ۷۷

افزايش دسترسى به منابع آموزشى ۷۸

ايجاد فضاى تعامل و همكارى ۷۸

تقويت انگيزه و مشاركت ۷۸

يادگيرى معنادار و ساختار يافته ۷۹

دسترسى به متخصصان و محتواى تخصصى ۷۹

چالش‌ها و محدوديتها ۷۹

چالش‌ها و فرصت‌هاى استفاده از واقعيت افزوده در آموزش ۸۰

فرصت‌ها ۸۰

چالش‌ها ۸۱

نقش معلمان در پياده‌سازى فناورى در برنامه‌ريزى درسى ۸۲

فصل ششم: نقش معلمان و والدين در اجراى برنامه‌ريزى درسى ۸۵

چالش‌هاى معلمان در اجراى برنامه‌هاى درسى ۸۵

روش‌هاى افزايش تعامل معلم و دانش‌آموز در اجراى برنامه درسى ۸۸

نقش والدين در حمايت از برنامه‌ريزى درسى ۹۱

ارتباط ميان برنامه‌ريزى درسى و انگيزه دانش‌آموزان ۹۳

چالش‌هاى برنامه‌ريزى درسى براى دانش‌آموزان با نيازهاى ويژه ۹۵

۹۸..... راهکارهای تقویت مشارکت خانواده در برنامه‌های درسی

۱۰۰..... نتیجه‌گیری

۱۰۲..... پیشنهادات

۱۰۵..... منابع

۱۰۵..... منابع فارسی

۱۰۷..... سایت

فصل اول

مبانی و مفاهیم برنامه‌ریزی درسی

تعریف و اهمیت برنامه‌ریزی درسی

برنامه‌ریزی درسی یکی از ارکان اساسی نظام‌های آموزشی است که به تعیین محتوا، روش‌ها، اهداف و ارزشیابی فرایند یادگیری دانش‌آموزان و دانشجویان می‌پردازد. در تعریفی جامع، برنامه‌ریزی درسی فرایندی نظام‌مند و مستمر است که به تدوین، اجرا و اصلاح برنامه‌های آموزشی در سطوح مختلف می‌پردازد تا یادگیری را بهینه‌سازی کرده و نیازهای آموزشی جامعه را تأمین کند (فتحی و همکاران). این برنامه‌ریزی می‌تواند در سطح کلان (ملی)، میانی (استانی و منطقه‌ای) و خرد (مدارس و کلاس‌های درس) انجام شود.

ابعاد مختلف برنامه‌ریزی درسی

برنامه‌ریزی درسی شامل ابعاد گوناگونی مانند تدوین اهداف آموزشی، انتخاب و سازماندهی محتوا، تعیین روش‌های تدریس، طراحی ارزشیابی، و در نظر گرفتن نیازهای یادگیرندگان است (کریمی). هر یک از این ابعاد در موفقیت فرایند آموزش و یادگیری نقشی اساسی دارند.

اهمیت برنامه‌ریزی درسی

اهمیت برنامه‌ریزی درسی را می‌توان از چندین جنبه مورد بررسی قرار داد:

۱. ارتقاء کیفیت آموزش: برنامه‌ریزی دقیق و علمی منجر به بهبود کیفیت آموزش و یادگیری می‌شود، زیرا محتوای آموزشی به‌طور هدفمند و متناسب با نیازهای دانش‌آموزان تدوین می‌شود (مهرمحمدی).

۲. **ایجاد هماهنگی در نظام آموزشی:** بدون برنامه ریزی درسی منسجم، ممکن است محتوای آموزشی در مدارس مختلف متفاوت باشد و یادگیری دانش آموزان ناهماهنگ شود. برنامه ریزی درسی از این امر جلوگیری می کند و انسجام آموزشی را تضمین می نماید (شعبانی).

۳. **پاسخگویی به نیازهای جامعه:** برنامه های درسی کارآمد نیازهای جامعه را شناسایی کرده و آموزش را متناسب با این نیازها تنظیم می کنند. این موضوع در ارتباط با توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع بسیار اهمیت دارد (ملکی).

۴. **افزایش انگیزه یادگیری:** اگر برنامه های درسی بر اساس علائق، نیازها و توانایی های یادگیرندگان تنظیم شوند، انگیزه یادگیری در آنان افزایش می یابد و فرایند یادگیری مؤثرتر خواهد بود (سیف).

۵. **استفاده بهینه از منابع آموزشی:** منابع آموزشی از جمله زمان، فضا، معلمان و تجهیزات، در صورت نبود یک برنامه ریزی کارآمد، ممکن است به درستی مورد استفاده قرار نگیرند. برنامه ریزی درسی به بهره وری بیشتر این منابع کمک می کند (افضل نیا).

۶. **ایجاد فرصت های برابر آموزشی:** یکی از اهداف اصلی برنامه ریزی درسی، فراهم کردن فرصت های برابر برای همه دانش آموزان است تا از امکانات آموزشی مناسب بهره مند شوند و عدالت آموزشی برقرار گردد (عابدی).

۷. **تسهیل فرایند ارزیابی:** برنامه ریزی درسی به معلمان و مدیران کمک می کند تا فرایند یادگیری را بهتر ارزیابی کنند و اصلاحات لازم را در برنامه های آموزشی اعمال نمایند (میرزایی).

در مجموع، برنامه ریزی درسی به عنوان یکی از ارکان مهم نظام آموزشی، زمینه ساز یادگیری مؤثر، توسعه فردی و اجتماعی، و پیشرفت علمی کشورها است. بنابراین، برای دستیابی به اهداف آموزشی و ارتقای کیفیت یادگیری، ضروری است که این فرایند به صورت علمی و مبتنی بر پژوهش های آموزشی انجام شود.

سیر تحول برنامه ریزی درسی در نظام های آموزشی

برنامه ریزی درسی یکی از حوزه های بنیادین تعلیم و تربیت است که در طول تاریخ، دستخوش تغییرات و تحولات اساسی شده است. این تغییرات به دلایل مختلفی از جمله پیشرفت های علمی، تغییر در نیازهای جوامع، دگرگونی های

فرهنگی و اجتماعی و ظهور فناوری‌های نوین رخ داده است (فتحی، ۱۳۹۵). تحول برنامه‌ریزی درسی را می‌توان در چندین دوره مشخص بررسی کرد که هر دوره با ویژگی‌های خاص خود، مسیر تکامل این حوزه را مشخص کرده است.

دوران سنتی برنامه‌ریزی درسی

در گذشته، برنامه‌ریزی درسی بیشتر بر اساس سنت‌ها و باورهای رایج شکل می‌گرفت. در این دوران، هدف اصلی آموزش، انتقال دانش از معلم به شاگرد بود و محتوای آموزشی بیشتر بر متون دینی، فلسفی و کلاسیک استوار بود (شعبانی، ۱۳۹۰). در این دوره، برنامه‌های درسی عمدتاً بر حفظیات تأکید داشتند و نقش دانش‌آموز در فرایند یادگیری بسیار محدود بود (مهرمحمدی، ۱۳۹۲).

دوران برنامه‌ریزی متمرکز و استاندارد شده

با آغاز دوران صنعتی و نیاز جوامع به نیروی کار متخصص، برنامه‌ریزی درسی به سمت استانداردسازی و یکپارچگی پیش رفت. در این دوران، دولت‌ها تلاش کردند تا با طراحی برنامه‌های درسی یکسان، آموزش را هماهنگ کرده و نیازهای اقتصادی و اجتماعی را تأمین کنند (ملکی، ۱۳۹۴). در این دوره، محتوا و اهداف آموزشی از سوی نهادهای مرکزی مشخص می‌شد و مدارس ملزم به اجرای آن بودند. در نتیجه، رویکرد آموزش همچنان معلم‌محور باقی ماند و دانش‌آموزان نقش محدودی در انتخاب و شکل‌دهی به برنامه‌های درسی داشتند (کریمی، ۱۳۹۳).

دوران برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر رویکردهای علمی

در قرن اخیر، با گسترش نظریه‌های یادگیری و پیشرفت‌های علمی در حوزه روان‌شناسی تربیتی، برنامه‌ریزی درسی به سمت بهره‌گیری از یافته‌های پژوهشی حرکت کرد (سیف، ۱۳۹۶). در این دوره، توجه بیشتری به نیازهای فردی دانش‌آموزان، روش‌های فعال یادگیری و نقش معلم به‌عنوان راهنما و تسهیل‌گر شد (عابدی، ۱۳۹۸).

یکی از تأثیرگذارترین نظریه‌پردازان در این دوره، جان دیویی بود که بر یادگیری تجربی و مشارکتی تأکید داشت. او معتقد بود که برنامه‌ریزی درسی نباید تنها بر انتقال اطلاعات متمرکز باشد، بلکه باید دانش‌آموزان را در فرایند یادگیری فعال کند (میرزایی، ۱۳۹۷). در این دوره، برنامه‌های درسی از ساختارهای خشک و از پیش تعیین‌شده فاصله گرفتند و انعطاف‌پذیری بیشتری پیدا کردند.